

УДК 343.135

ПІДСТАВИ ЗАКРИТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ: ПОНЯТТЯ, СУТНІСТЬ, ВИДИ

Біліченко Т.О., здобувач
кафедри кримінального процесу
Національна академія внутрішніх справ

Стаття присвячена з'ясуванню правової природи та сутності підстав закриття кримінального провадження, формулюванню їх поняття, видів. Доведено, що підстави закриття кримінального провадження – це юридично значущі факти (обставини), які виступають фактичною, юридичною передумовою прийняття уповноваженою особою (органом) рішення про закриття кримінального провадження. Встановлено, що такою, яка відображає правову сутність інституту закриття кримінального провадження, підстав прийняття такого рішення та його правових наслідків, слід вважати класифікацію підстав закриття кримінального провадження, відповідно до якої вони поділяються на реабілітуючі та nereабілітуючі.

Ключові слова: форми закінчення досудового розслідування, закриття кримінального провадження, класифікація підстав закриття кримінального провадження, реабілітуючі та nereабілітуючі підстави закриття кримінального провадження, закриття кримінального провадження слідчим, прокурором, судом.

Стаття посвячена установленню правової природи и сущности оснований прекращения уголовного производства, формулировке их понятия, видов. Обосновано, что основания прекращения уголовного производства – это юридически значимые факты (обстоятельства), которые выступают фактической, юридической предпосылкой принятия уполномоченным лицом (органом) решения о прекращении уголовного производства. Установлено, что таковой, которая отображает правовую сущность института прекращения уголовного производства, оснований принятия этого решения и его правовых последствий, следует считать классификацию оснований прекращения уголовного производства, в соответствии с которой они делятся на реабилитирующие и nereабилитирующие.

Ключевые слова: формы окончания досудебного уголовного производства, прекращение уголовного производства, классификация оснований прекращения уголовного производства, реабилитирующие и nereабилитирующие основания прекращения уголовного производства, прекращение уголовного производства следователем, прокурором, судом.

Bilichenko T.A. BASES OF THE TERMINATION OF CRIMINAL PROCEEDINGS: CONCEPT, ESSENCE, TYPES

The article is devoted to establishment of legal nature and essence of bases of termination of criminal proceedings, the formulation of their concept, types. It is proved that bases of termination of criminal proceedings are legally significant facts (circumstances) which act as the actual, legal prerequisite of adoption by authorized officer of decision on the termination of criminal proceedings. It is established that that which displays legal essence of institute of the termination of criminal proceedings, bases of adoption of this decision and its legal consequences, it is necessary to consider classification of bases of the termination of criminal proceedings according to which they share on rehabilitating and not rehabilitating.

Key words: forms of the termination of pre-judicial criminal proceedings, terminations of criminal proceedings, classification of bases of the termination of criminal proceedings which are rehabilitating and not rehabilitating basis of the termination of criminal proceedings, termination of criminal proceedings by investigator, prosecutor, court.

Постановка проблеми. Підстави закриття кримінального провадження є тією категорією, у якій знаходять своє втілення юридично значущі події, обставини, які виступають свого роду юридичним наслідком, правовою реакцією держави (в особі відповідних державних органів, їх посадових осіб) щодо встановлення правової, насамперед, кримінально-правової оцінки діяння тієї чи іншої особи. Підстави закриття кримінального провадження, як правова категорія, взаємопов'язана з багатьма концептуальними аспектами здійснення кримінального провадження загалом, і зокрема стосується низки прав, свобод і законних

інтересів осіб – учасників кримінального провадження.

Значущість, важливість і затребуваність інституту закриття кримінального провадження, а відповідно і підстав такого закриття, є достатньо високими, що може бути підтверджено дослідженням правової статистики. Так, за статистичними даними Генеральної прокуратури України протягом січня–грудня 2014 року за результатами проведеного досудового розслідування було закрито 614 456 кримінальних проваджень, з них 608 297 – за п. 1, 2, 4, 6 ч. 1 ст. 284 КПК України [1]. За даними судової статистики у 2014 році кількість рішень,

прийнятих місцевими судами під час підготовчого провадження, становила 39,8 тис., що на майже 2% більше порівняно з 2013 роком, з них про закриття кримінального провадження – 12,1 тис., або 30,4%. Загалом упродовж 2014 року судами закрито провадження у справах (провадженнях) щодо 21,7 тис. осіб, або 17,3% осіб, стосовно яких судові рішення набрали законної сили (у 2013 році – 15,5%). Основною підставою закриття справи (провадження) було примирення винного з потерпілим (стосовно понад 5,2 тис. осіб, або 24,1% (у 2013 році – 33,5%)) [2].

Актуальність наукових досліджень у сфері підстав закриття кримінального провадження обумовлюється і певними труднощами правозастосовної практики, що виникли після набрання чинності КПК України 2012 року, який привніс чимало новел у нормативне врегулювання інституту закриття кримінального провадження. Наряду з цим інститут закриття кримінального провадження містить певні суперечності, а окремі його норми вступають у колізію як з нормами КК України, так і з іншими законодавчими актами, що вказує на необхідність його законодавчого удосконалення. У теорії кримінального процесу до цього часу відсутня єдність позицій щодо поняття, сутності та видів підстав закриття кримінального провадження, умов і порядку застосування окремих із них. У свою чергу, результати опитування практичних працівників (слідчих, прокурорів, суддів) засвідчують їхню потребу в наукових, методичних рекомендаціях щодо застосування правових норм, які регламентують підстави та процесуальний порядок закриття кримінального провадження.

Ступінь розробленості теми. У більшості наукових робіт правові аспекти та практика закриття кримінального провадження (закриття кримінальної справи) розглядаються або з позицій кримінально-процесуального законодавства, що вже втратило силу, або з позицій кримінального права. Свої роботи цим питанням у різні роки присвятили Л.Б. Алексеева, Л.М. Володіна, Ю.М. Грошевий, П.М. Давидов, А.Я. Дубинський, М.В. Жогін, Л.М. Карнеєва, С.Г. Келіна, О.М. Ларін, Л.М. Лобойко, В.З. Лукашевич, В.Т. Маляренко, Р.І. Матюшенко, Г.М. Міньковський, М.М. Михеєнко, Д.Я. Мирський, П.П. Михайленко, Я.О. Мотовіловкер, В.Т. Нор, Н.З. Рогатинська, Г.В. Рось, В.М. Савицький, З.Д. Смітєнко, П.Л. Степанов, М.Г. Стойко, М.С. Строгович, П.І. Тарасов-Родіонов, Ю.М. Ткачевський, Л.Д. Удалова, Ф.Н. Фаткуллін, Г.І. Чангулі, В.Я. Чеканов, М.О. Чельцов, В.П. Шибіко, С.А. Шейфер, М.Є. Шумило, Н.А. Якубович та ін.

Визнаючи наукову цінність та значущість цих робіт, доводиться констатувати, що їх переважна більшість не містить аналізу новацій чинного КПК України, зокрема в аспекті підстав закриття кримінального провадження, а відповідно і їх практичного застосування. За менш ніж 3-річний період дії чинний КПК України вже зазнав чимало змін і доповнень, у тому числі в питанні нормативного врегулювання підстав і порядку закриття кримінального провадження (зокрема, згідно із законами України № 314-VII від 23.05.2013, № 1207-VII від 15.04.2014, № 63-VIII від 25.12.2014).

У зв'язку з цим дослідження як загальноправових питань підстав закриття кримінального провадження, так і тих, що мають прикладний характер, на сучасному етапі розвитку кримінального процесуального законодавства України є актуальними, необхідними, такими, що мають наукове та практичне значення.

Метою цієї статті є з'ясування правової природи та сутності підстав закриття кримінального провадження, формулювання їх поняття, видів.

Виклад основного матеріалу. Загалом, закриття кримінального провадження представляє собою юридичний акт (процесуальне рішення та відповідний процесуальний документ), яким припиняється здійснення кримінального провадження через наявність певних, встановлених законом, обставин. Закриття кримінального провадження можливе як на стадії досудового розслідування, так і у судовому провадженні. Відповідно, закриття кримінального провадження визнається однією із форм закінчення досудового розслідування (п. 1 ч. 2 ст. 283, ст. 284 КПК України), підготовчого судового провадження (п. 2 ч. 3 ст. 314, ст. 284 КПК України), судового розгляду (ст. 284 КПК України).

Рішення про закриття кримінального провадження приймається слідчим, прокурором, судом і оформляється відповідно у формі постанови чи ухвали (ст. 284 КПК України).

Відповідно до ст. 110, 370 КПК України постанови слідчого, прокурора, ухвали та вироки суду мають бути законними, обґрунтованими та вмотивованими. При цьому, обґрунтованість і вмотивованість процесуального рішення, як і його законність загалом, визначаються, зокрема, зазначенням обставин, які є підставами для прийняття цього рішення.

Отже, підстави закриття кримінального провадження – це юридично значущі факти (обставини), які виступають фактичною, юридичною передумовою прийняття уповноваженою особою (органом) рішення про закриття кримінального провадження.

Закриття кримінального провадження – це закінчення досудового розслідування, яке відбувається в силу наявності обставин, що виключають кримінальне провадження або за наявності підстав для звільнення особи від кримінальної відповідальності. Подальше розслідування, після закриття кримінального провадження, є неможливим до того часу, коли постанова про закриття кримінального провадження не буде скасована в установленому КПК України порядку [3, с. 619; 4, с. 557].

Характеризуючи сутність закриття кримінальної справи (за кримінально-процесуальним законом, що діяв на той час), як однієї із форм закінчення розслідування, А.Я. Дубинський зазначав, що закриття кримінальної справи – це заключний етап розслідування, що містить у собі комплекс процесуальних дій з аналізу та оцінки зібраних доказів, систематизації матеріалів кримінальної справи, ознайомленню із закритим провадженням учасників процесу (зацікавлених у вирішенні справи) та вирішенню заявлених ними клопотань, формулюванню висновків по суті справи та рішень, що з них випливають, і їх реалізації [5, с. 27].

Відповідно поняття «закриття кримінального провадження» (як і раніше поняття «закриття кримінальної справи»), незважаючи на існування багаточисельних і не завжди тотожних точок зору, на думку більшості юристів-процесуалістів, що підтримується і нами, має у своєму складі такі структурні елементи: підстави закриття кримінального провадження; порядок закриття кримінального провадження.

Наявність у законі вичерпного переліку підстав закриття кримінального провадження та їх чітке формулювання виступають важливою передумовою законності, обґрунтованості та вмотивованості рішень про закриття кримінального провадження.

У процесуальній літературі можна зустріти різні точки зору щодо класифікації підстав закриття кримінального провадження. Як відомо, систематизація та групування складових досліджуваного явища за характерними ознаками сприяє визначенню сутності цього явища, його повному та всебічному вивченню. Підтвердження не лише теоретичного, а й практичного значення класифікації підстав закриття кримінального провадження можна віднайти і в самому КПК України, що виділяє підстави закриття кримінального провадження слідчим, прокурором, судом (ч. 1, 2 ст. 284), підстави закриття кримінального провадження щодо юридичної особи (ч. 3 ст. 284).

У процесуальній літературі запропоновані різні критерії класифікації підстав за-

криття кримінального провадження. Так, деякі автори поділяють підстави закриття кримінального провадження (справи) на фактичні та юридичні. Зокрема, до фактичних підстав віднесені ті, що пов'язані з відсутністю події кримінального правопорушення (злочину), відсутністю в діянні складу кримінального правопорушення (злочину), недоведеністю участі особи у вчиненні кримінального правопорушення (злочину), а до юридичних ті, що усувають злочинність діяння або його караність [6, с. 327-328; 7, с. 305]. Незважаючи на те, що всі без виключення підстави закриття кримінального провадження прямо передбачені кримінальним процесуальним законом і відповідно є юридичними, а кожна з підстав передбачає існування певних фактів і відповідно об'єктивно має фактичний характер, тим не менше запропонована класифікація дозволяє виокремити ті підстави, що встановлюються в результаті проведеного розслідування за результатами встановлення обставин предмета доказування (фактичні підстави) і ті, що встановлюються в процесі розслідування відповідно до норм, насамперед, Закону України про кримінальну відповідальність.

Певною мірою аналогічну за змістом класифікацію підстав закриття кримінального провадження (справи) пропонують інші науковці, що виділяють матеріально-правові та процесуальні підстави. До матеріально-правових підстав відносять ті, що виключають злочинність та караність діяння, і які ґрунтуються на нормах кримінального права. Процесуальні підстави, на відміну від матеріально-правових, представляють собою обставини, за наявності яких кримінально-процесуальна діяльність не може бути продовжена, незважаючи на наявність тих обставин, що свідчать про вчинене суспільно небезпечне діяння [8, с. 10-11].

Така класифікація, на наш погляд, не тільки сприяє більш глибокому та повному розумінню сутності підстав закриття кримінального провадження, а й дозволяє встановити правові критерії оцінки відповідних обставин, пояснює окремі процесуальні особливості закриття кримінальних проваджень за деякими підставами.

За безпосередніми причинами, що обумовлюють закриття кримінального провадження, підстави систематизують у такі три групи: 1) підстави, що констатують невчинення злочину загалом, або його невчинення певною особою; 2) підстави, наявність яких тягне за собою закриття кримінального провадження при встановленні обставин, що обумовлюють звільнення особи від кримінальної відповідальності та покарання; 3) підстави, що констатують неможли-

вість повторного розслідування фактів, що стосуються діяння осіб, відносно яких компетентні органи прийняли рішення, що не були скасовані у встановленому законом порядку [5, с. 25].

У процесуальній літературі можна зустріти й інші класифікації підстав закриття кримінального провадження, здійснені за різними класифікаційними критеріями (суб'єктами прийняття рішення, правовими наслідками, імперативністю прийняття рішення про закриття провадження та ін.).

Водночас, найбільша кількість учених, дослідників проблем закриття кримінального провадження (кримінальних справ) підстави такого рішення поділяють на реабілітуючі та нереабілітуючі. Така класифікація була поширеною як за часів дії КПК України 1960 року, так і на цей час (окремі з авторів, беручи за основу вказаний поділ, виділяють й інші групи підстав). Так, аналізуючи та коментуючи відповідні норми чинного КПК України, сучасні науковці виділяють: реабілітуючі та нереабілітуючі підстави закриття кримінального провадження [3, с. 557-558; 4, с. 619; 9, с. 707-708; 10, с. 292-293; 11, с. 478-481]; реабілітуючі, постреабілітуючі, нереабілітуючі та формально-процесуальні підстави [12, с. 136-155]; підстави, що повністю знімають з особи підозру у вчиненні кримінального правопорушення, та підстави, що звільняють особу від кримінальної відповідальності, однак підозру не знімають [13, с. 391].

Вважаємо, такий поділ найбільш повно та всебічно розкриває сутність інституту закриття кримінального провадження, підстав прийняття такого рішення та його правових наслідків.

Висновки. На завершення слід зазначити, що загалом питання класифікації підстав закриття кримінального провадження є складним і неоднозначним. На наш погляд, це питання неможливо вирішити однозначно на підставі одного, базового критерію. В умовах поліваріантності вирішення проблеми, залежно від того чи іншого критерію, що лягає в основу класифікації, можуть бути запропоновані різні варіанти поділу підстав закриття кримінального провадження на групи (загальні та спеціальні; суб'єктивні та об'єктивні; дискреційні та імперативні та ін.). Водночас, такою, що відображає правову сутність інституту закриття кримінального провадження, підстав прийняття такого рішення та його правових наслідків, слід вважати класифікацію підстав

закриття кримінального провадження, відповідно до якої вони поділяються на реабілітуючі та нереабілітуючі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за січень– грудень 2014 року // Генеральна прокуратура України : Офіційний сайт. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=111482&libid=100820&c=edit&c=fo.
2. Аналіз даних судової статистики щодо розгляду справ і матеріалів місцевими загальними судами, апеляційними судами областей та міста Київ за 2014 рік // Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ : Офіційний сайт. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://sc.gov.ua/ua/sudova_statistika.html.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / Відп. ред. : С.В. Кивалов, С.М. Міщенко, В.Ю. Захарченко. – Х. : Одиссей, 2013. – 1104 с.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України : Науково-практичний коментар / за заг. ред. В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора, М.Є. Шумила. – К. : Юстініан, 2012. – 1224 с.
5. Дубинский А.Я. Прекращение уголовного дела в стадии предварительного расследования : [учебное пособие] / А.Я. Дубинский. – К. : КВШ МВД СССР, 1975. – 132 с.
6. Чельцов М.А. Советский уголовный процесс : [учебник] / М.А. Чельцов. – М. : Госюриздат, 1962. – 503 с.
7. Жогин Н.В. Предварительное следствие в советском уголовном процессе / Н.В. Жогин, Ф.Н. Фаткуллин. – М. : Юрид. лит., 1965. – 367 с.
8. Давыдов П.М. Прекращение уголовных дел в советском уголовном процессе / П.М. Давыдов, Д.Я. Мирский. – М. : Госюриздат, 1963. – 100 с.
9. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. – Т. 1 / О.М. Бандурка, Є.М. Блажівський, Є.П. Бурдоль та ін.; за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова. – Х. : Право, 2012. – 768 с.
10. Кримінальний процес : [підручник] / за заг. ред. В.В. Коваленка, Л.Д. Удалової, Д.П. Письменного. – К. : «Центр учбової літератури», 2013. – 544 с.
11. Кримінальний процес : [підручник] / Ю.М. Грошевий, В.Я. Тацій, А.Р. Туманянц та ін.; за ред. В.Я. Тація, Ю.М. Грошевого, О.В. Капліної, О.Г. Шило. – Х. : Право, 2013. – 824 с.
12. Тертишник В.М. Кримінальний процес України. Особлива частина : [підручник]. Академічне видання / В.М. Тертишник. – К. : Алерта, 2014. – 420 с.
13. Кримінальне процесуальне право України : навчальний посібник / за ред. В.Г. Гончаренка, В.А. Колесника. – К. : «Юстініан», 2014. – 573 с.